

1881.

NIU TIRENI.

TRANSLATION OF REPORT OF MIDDLE ISLAND NATIVE LAND
PURCHASE COMMISSIONERS

(G.—6, 1881)

NGA HOKO WHENUA MAORI O TE WAIPOUNAMU,

(TE WHAKATAU A TE KOMIHANA.)

I tukua ki nga Whare e rua o te Runanga Nui i runga i te Whakahaui a te Kawana.

No. 1.

WHAKATURANGA O TE KOMIHANA.

NOMANAPI, Te Kawana.

Kia katoa e haere atu ana enei tukunga, a kia TAMATI HENARE METE, o Akarana, me PARANIHI ERUERA NEANA, o Nerehana, Tena Koutou.

NOTEMEA e tika ana kia whakaturia kia tokorua nga tangata hei Komihana, ma te Kawana e Karanga tetahi, a ma nga maori tetahi, ara, ma te taha kia ratou; ko taua Komihana hei whiriwhiri i te mahi a muri nei whakahua ai. A notemea ko aua maori kua whakatu i te tangata tuarua i raro nei hei tangata mo ratou i roto i taua Komihana.

Na, no reira, kia mohio koutou, notemea ko ahau ko, Hori Akubate Konetanetine, Makuihi o Nomanapi, Kawana o te Koroni o Nui Tireni, e tino whakapono ana ki te tika o ta korua whakahere, to korua kaha me to korua hangai ki te whakahaere i nga kaha me nga mana e ahei ai i au, a i runga i te kupu me te whakaae a te Kaunihera Whakahaere o te Koroni, ka whakaturia korua e ahau i konei taua

TAMATI HENARE METE, o Akarana, me

PARANIHI ERUERA NEANA, o Nerehana,

hei Komihana, i runga i nga ara katoa o te ture, a me haere hoki i raro i nga kupu o enei tukunga ki te whiriwhiri i nga mea huakua e whakaaturia ana i muri nei, ara,—Ki te kimi ki te rapu i pewheatia te hokonga a Te Keepa raua ko Te Matara i te Poraka Whenua o “Ngaitahu” e takoto ana i te Waipounamu i nga tau 1848, 1849 i hokona i nga Maori no ratou taua whenua. Ahakoa te ki whakatau o te 28 o Aperira, 1868, i tuhia e Te Hooro mo te taha ki Te Kawana o Niu Tireni me. “Te Ture whakatika mo Ngaitahu i runga i te ture, 1868. Me tiroiro aua Komihana i nga pukapuka-tuku katoa me nga pukapuka e pa ana ki taua hoko a ma raua e whiriwhiri e whakatau—(1.) Mehemea tera etahi whakaaetanga etahi whakaritenga ranei i roto i nga whakahaere me nga mana i tukua ki a Te Keepa raua ko Te Matara, a i whakaaetia i whakaritea e raua mo te taha ki te Karauna i te takiwa o taua hoko, a kei te toe tonu kihai i whakaotia, a mehemea he aha te nui o te mate i tau ki aua Maori i runga i te kore kaore i whakaotia aua mea. (2.) Mehemea tera etahi whenua i rahuitia, i whakaaetia ranei kia rahuitia, a kia puritia i roto i aua whenua o aua hoko hei wahi mo aua Maori. A mehemea ranei i rahuitia ano aua wahi i runga i nga tikanga o te pukapuka whakaaetanga o te tuatahi. A ki te kore i rahuitia he aha ra te nui o te mate i tau ki runga ki nga Maori i te korenga o aua rahui. Me uiui me rapu aua Komihana pera ano i nga tikanga katoa o nga hoko i hoko ai i nga tangata Maori o enei poraka whenua; ara; o te hoko a Te Hamutana i te Poraka o “Akaroa” i te tau 1856. O te hoko a Kapene Haimona i te poraka o “Otakou” i te tau 1844—me te hoko a Te Matara i te poraka o “Murihiku” i te tau 1853—tetahi ki te kimi i runga i nga huarahi katoa o te ture, ki te whiriwhiri, ki te rapu i nga mea katoa e pa ana ki enei putake i tena wahi i tena wahi i nga takiwa e whakaritea ana e korua e aua komihana e whakatuturutia ana. Engari hoki ka taea ano e korua te neke atu aua whiriwhiringa mo tetahi atu takiwa ki tetahi atu wahi ki tetahi atu wahi ranei. Na ka whakahaui atu au i konei ka whakamana atu ia korua ki te tango atu ki o korua aroaro, ki te tiroiro hoki i nga pukapuka katoa i nga pepa i nga mapi i nga pukapuka tuhituhinga, me nga tuhituhinga pewhea ranei e maharatia ana e korua e tika ana mo runga i nga putake o tenei whiriwhiringa mo tetahi wahi ranei. A tetahi kia ahei korua ki te tono i tetahi tangata i etahi tangata ranei i nga kai-korero katoa (ahakoa e whaitake ana ki aua whenua) kia tangohia ona korero, a ratou korero ranei i runga i te oati i tewhea atu ara ranei e whakaaetia ana e te ture, ma korua e whakaaro te aheitanga ranei o aua tangata ki te whakaputa kupu e pa ana ki ta korua mahi ki tetahi wahi ranei. Erangi hoki kua e riro ma tetahi mea i konei ma te whakahaere ranei o nga mana ka tukua atu nei e whakamahara e whakaputa ranei i te whakaaro kaore i te tika i runga i te ture te tuhinga o nga pukapuka hoko tuku hoki i aua whenua e kiia nei ki a Te Kuini.

A ka tono ano au ki a korua hei roto i nga tau e rua timata atu i te ra o tenei tukunga atu ki a korua, a hei mua atu ranei i te rua tau mehemea e pai ana kia korua (i runga i ta korua mahi nui) a iia takiwa iia takiwa me e pai ana kia korua i muri i te timatanga o ta korua mahi me tukutuku mai e korua he kupu ki au i raro i ta korua hiiri mo a korua mahi me ta korua whakaaro mo runga i nga mea ka tukua atu nei kia whakahaerea e korua, a me tuku ripoata pena mai ano korua kia tika tonu i runga i ta korua whakaaro mo te ahua o nga whenua ka tukua atu nei kia mahia e korua. Na ka ki au i konei kia tino mana tonu tenei Komihana i raro i enei tikanga a ma korua ma nga Komihana e whakahaere ta korua mahi i tena wahi i tena wahi me tena takiwa me tena takiwa e whakaaro tikatia ana e korua. A ka ki atu ano au, ka tae ki nga takiwa e wehewehe ai o korua whakaaro i runga i ta korua mahi kia pewhea ranei te whakahaere, na hei kona me tuku mai e korua tetahi ripoata motuhake ki au whakaatu mai i te wehewehenga o o korua whakaaro me nga take me nga tikanga i wehe ai. Na hei whakamutunga koia tenei taku kupu ka whakaturia tenei Komihana i raro i nga tikanga o "Te Ture Mana Komihana 1867," me "Te Ture Whakatikatika i te Ture Mana Komihana, 1872."

I tukua i raro i te ringa o te Tino Rangatira o te Makuihi o Nomanapi, Kawana o te Koroni a te Kuini o Niu Tirenī; a i tukua i raro i te hiiri o te Koroni i te 15 o Pepuare i te tau o te tatou Ariki, 1879.

HONE HIANA.

I whakaaetia i roto i te Kaunihera.

FORSTER GORING,

Karaka o te Kaunihera Kawana.

No. 2.

Ta nga KOMIHANA o te WAIPOUNAMU Ki te MINITA mo te Taha MAORI.

Komihana mo nga Hoko Whenua Maori i Te Waipounamu,

E TA,—

Akarana, 31 Henuere, 1881.

Ka tukua atu e maua ki a koe tenei ripoata, me te mea ano ki te Kawana i runga i nga take o ta maua Komihana.

Na maua, &c.,

TAMATI H. METE,

F. E. NEANA,

Nga Komihana.

Te mea i roto i te No. 2.

Ki Tona Rangatiratanga ki a Ata Kotene Kawana o Niu Tirenī.

E PAI ANA KI TO RANGATIRATANGA.

Ko maua e mau nei i te Komihanatanga a Te Kuini hei whiriwhiri hei ripoata i etahi take e pa ana ki te hoko whenua i Te Waipounamu motu o Niu Tirenī, ka whai kupu atu i konei mo reira.

Kei te mohio hoki koe e te Kawana i tukua mai tetahi Komihanatanga ki a maua i te marama o Pepuere, 1879, i raro i te ringa o te Makuihi o Nomanapi Kawana me te hiiri o te koroni o Niu Tirenī. Ko te kupu i roto i taua Komihanatanga kia tahuri maua ki te whiriwhiri i etahi take e pa ana ki nga whenua o Te Waipounamu, Niu Tirenī, i hokona i nga tangata Maori nona aua whenua—a kia whai ripoata mai maua i runga i aua mea i roto i nga tau e rua timata mai i te ra whakaturanga o taua Komihana.

A e mea ana hoki maua kei te mohio koe ko te whakahaere a maua i te mahi i tukua mai i runga i taua Komihana i araitia i whakamutua e Te Paraihe Minita mo te Taha Maori. Na, tena ano ta maua reta mo runga i tenei mea i tukua atu ki te Kawana i tu i mua ake i a koe ki a Te Ropihana—no te 9 o nga ra o Akubata kua hori ake nei—a ko taua reta i tukua ki nga Whare e rua o te Paremete o Niu Tirenī i runga i te whakahau a Te Kawana.

I te mea kaore i te marama kia maua te huarahi hei whakahaere tonu ano i te mahi i tukua mai ra ki a maua, a kua tata nei te pau nga tau e rua, heoi ano te mea tika he whakahoki atu i ta maua Komihana ki a koe e Te Kawana. Koia tenei maua ka tuku atu.

Erangi i runga i ta maua tuku atu i ta maua Komihana e mea ana maua me tuku atu ki o ringa-ringa a maua mahinga me kore pea e kitea tetahi pai i roto. E kaha ana to maua whakaaro ki te nui o aua take i tukua mai ra hei whiriwhiringa. A me ta maua mahara tonu ko nga tikanga o roto me whakaoti ano e te Kawanatanga o konei e te Kawanatanga ranei o Ingarangi; a e pai ana maua i runga i te mohio he korero nui rawa nga mea i kohia nei e maua, a e kore rawa pea e taea e tetahi atu Komiti e whakaturia ana e te Paremete o Nui Tirenī. Heoi ko tenei e mea ana maua e tumanako ana kihai i kore tikanga ta maua mahi.

No runga i nga take kua korerotia nei e maua, kihai maua e Te Kawana e ahei te tuku atu ki a koe i te tino ripoata o ia mea tika nei i runga i ta maua Komihana, erangi e pa mai ana te mahara ki a maua, ko te mea tika me korero atu ki a koe e Te Kawana i te whakaaro kua hangaia e maua i roto i ta maua mahi, tae mai ki te wa i whakamutua ai.

NGA PORAKA O OTAKOU ME NGAITAHU.

I runga i te titiro ki nga korero i whakakatakatoria ki te Aroaro o nga Komiti o te Whare Runanga, me nga tohutohu mai a te Kawanatanga o Ingarangi i tukua ki nga Kawana me nga Apiha i whakaritea i ia takiwa, i ia takiwa hei whakahaere i nga mea o Nui Tirenī, a me nga korero kua kohikohia nei e maua, ko ta maua whakaaro, me titiro atu ki nga whakahaere a Te Haimona, a Te Keepa, me a Te Matara ki nga Maori mo te tuku me te hoko i o ratou whenua, e tuturu ana i kona te rahuitanga ma te Karauna i tetahi wahi nui o te whenua hei painga mo nga maori ake no ratou te whenua (i tino whakaritea taua tikanga i roto i te Poraka o Otakou, a i roto i te Poraka o Ngaitahu ko te ahua ano tena i tau ki runga.) E tino ki ana te Pukapuka hoko o Ngaitahu ko te wahi nui anake e riro i te pakeha kaore i ki ko te whenua katoa. Na me whakaaro e maua i kona pewhea te nuinga o te wahi

hei rahuitanga; na i runga hoki i te mea e kitea ana i hokona aua whenua e rua mo te Kamupene o Niu Tirenī, e tika ana pea ki te whakaaro i hokona, a i meatia kia whakahaerea i runga i nga tikanga a taua kamupene ara; i roto i nga eka kotahi te kau ma te pakeha me pupuri kotahi eka mo te maori—koia nei te tikanga Whaka-Koroni a te Kamupene i whakahaerea i mua atu o te nohonga o Niu Tirenī hei Koroni mo Ingarangi—ko enei tikanga i whakahaerea i roto i a ratou whakanohonoho Kainga i Poneke, i Whakatu, me Taranaki a i mohio mai, i whakaae mai i tohea mai kia peratia e te Kananatanga o Ingarangi. I te tuunga o Te Matara ki te Aroaro o te Komiti Whiriwhiri o te whare Runanga mo runga i nga Take Maori o te Waipounamu, penei ana tana korero mo nga Poraka o Otakou me Ngaitahu “i tino hiahitia kia puta te tahi eka i roto i te tahi tekau, otira te tahi eka i roto i te tahi te kau ma tahi, a me rahui era ki nga Maori.”

Ko nga kupu whakaae ki nga Maori whaitake ki aua whenua kua riro mai i runga i nga pukapuka tutu mo nga Poraka o Otakou me Ngaitahu, me tino whakaaro era he kupu pono kia peratia e te pakeha nga whenua o roto o aua rohe kia uru tahi hoki nga maori, a i raro i taua tu tutu me taua tu whakabaere kua tino nui rawa he oranga mo nga maori i nga ra e haere ake ana, no reira i iti ai nga moni i utua i taua takiwa.

I whakaaro hoki nga maori i penei nga kupu whakaae, i penei ano hoki nga kupu whakaae a nga Apiha i tu hei whakahaere i nga tukunga mai i aua whenua, e kitea ana hoki e maua i tika katoa aua kupu whakaae a nga Apiha i raro i nga mana i tukua atu kia ratou. Kua tino tuturu ta maua whakaaro i penei te ahua o aua kupu whakaae me te mahara hoki o nga maori i taua takiwa, otira kihai i tino mohiotia e nga maori te nui o aua oranga.

Kei te kitea hoki nga whakaaro o nga maori i roto i nga pitihana i tukua mai e ratou ki te Kawana me te Runanga Nui, e whakatika ana hoki nga korero kua kohikohia nei i nga putake o aua pitihana. Me ata tohutohu atu maua ki enei e whai ake nei:—

1. Te kupu a Matenga Taiaroa i tukua atu ra ki te Komiti mo nga Mahi Maori o te Waipounamu i noho huihui ra i Hepetema, 1872.

2. Te reta a H. K. Taiaroa ki a te Makarini o te 30 Hanuere, 1874, i whakaatu mai i te huihuinga o Ngaitahu, ki Te Kurae o Otakou, i te 22 o nga ra o taua marama.

3. Te Pitihana a nga Maori i noho huihui ki Kaiapoi i te 25 Maihe, 1874, i tukua mai ra ki te Runanga Nui e noho huihui ana i Poneke.

4. Te Pitihana a Ngaitahu kia Kawana te Makuhi o Nomanapi, i tuhia mai i Otakou i te 10 Hune, 1875.

5. Te Pitihana a Hoani Patuki ki te Runanga Nui, i whiriwhiria e te Komiti mo nga Mahi Maori i te 1 Oketopa, 1875.

6. Te Pitihana a Ngaitahu kia te Kawana te Makuhi o Nomanapi, i te 12 Aperira, 1875.

7. Te Korero a H. K. Taiaroa mo runga i te ripoata a Te Penetana Kai-whakawa, i te 26 Oketopa, 1876.

8. Te Pitihana a nga Rangatira o Ngaitahu ki nga Minita me nga Mema o te Runanga, mo nga hoko whenua o te Waipounamu, i te 25 Mei, 1878.

9. Te reta a Wareta Tainui me etahi atu, ki te Pirimia me te Minita mo te Taha Maori, o te 21 Hune, 1878.

10. Te reta a Te Maiharoa kia Te Hiana i Hepetema, 1878, mo nga Kereme i te Waipounamu.

Kei te marama noa i a maua, kihai nga kaihoko i mohio kei te hokona e ratou o ratou paanga katoa ki aua whenua. Ko te tikanga o nga kupu whakaae, mehemea ra e whaitake ana, ka rahuitia kia ratou tetahi whaitaketanga ki aua whenua. E kore e tika te ki, ko nga kupu whakaae mo nga kura me nga hohipera, me nga whakabaere oranga mo ratou, i tika anake kia whakaputaina kia whakaotia hoki i reira tonu, ara i te tukunga mai o aua whenua; kia tu tonu i taua takiwa nga kura me nga hohipera, kia mahia tonutia i reira nga tikanga i whakaaetia i taua takiwa. I whakaarotia i te taha pakeha, i mohiotia hoki e nga maori, mo nga tau ano a muri ake e whakatuturu aua kupu, ara i te tipu haere o te noho o te pakeha ki runga ki nga whenua, me te nui haere o nga moni i runga i te hokonga o nga whenua ki nga pakeha. Ko nga rahui i whakaritea e te Matara i whakaritea i taua takiwa i runga i te kitenga e tika ana kia whakaritea tonutia i reira hei oranga mo ratou, i mua atu i te putanga mai o nga pakeha, ara i runga i te whakaaro ko enei me whakarite i te tuatahi, no reira i whakahaua ai a te Matara kia whakaitia e ia nga rohe o nga rohe e whakaritea ana e ia. Kaore aua rahui i maharatia e nga maori e nga Apiha ranei kua ea katoa aua kupu whakaaetanga i runga i te tukunga i aua rahui, kaore hoki i maharatia kua ea katoa nga tikanga o aua whakaritenga hoko.

Ko enei rahui he “tikanga ake” hei pupuri mai i te hoko “nga whenua e nohoia ana, i hiahia nga Maori kia tau ano kia ratou nga tikanga whakabaere mo era;” nga eka i wehea ma ratou, ara te tahi eka i roto i ia tekau eka e wehea ana e te Kaumupene o Niu Tirenī mo aua maori, e rahuitia ana hei oranga kau mo ratou. Koia nei ra te tikanga o te whakaaro mo aua rahui, he mea whakaputa mai i runga i taua tikanga mo te tahi eka i roto i ia tekau eka; i runga hoki i te Poraka o Otakou, i tino marama te ki a te Haimona, me waiho ma te Kawana e whakarite nga Rahui i nga takiwa e haere ake ana.

I runga i ta maua whiriwhiringa kia mohio maua, i tino puta nga kupu whakaae kia rahuitia he take tuturu ma nga maori ki nga whenua i tukua mai i reira, me wehe ke te tahi eka i roto i ia tekau eka e hokona ana e nga pakeha. Kahore ano kia whakaritea he rahui penei; mehemea hoki i peratia kua pae noa atu he moni hei utu i nga kura me nga hohipera, me etahi atu oranga mo nga maori whaitake ki aua whenua, pera me nga mea i whakaaetia ra i te tukunga mai o nga whenua. Ki ta maua whakaaro e kore e taea te huna i te korenga o te whakatuturutanga o aua kupu. Kei te mohiotia hoki mo enei ra ano i timata ai te whakatuturu i etahi o nga kupu whakaae mo nga kura. He pono ano hoki, i whakaritea e te Kooti whenua Maori i te tau 1868, te nuinga o nga mea tika kia boatu e te Kawanatanga i runga i te kupu whakaae kia whakaritea ano etahi atu rahui mo nga maori whaitake ki te Ngaitahu Poraka, i te tukunga atu o te pukapuka hoko o Ngaitahu ki taua Kooti; na, ahakoa i panuitia i raro i te ture, kua whakakore katoatia etahi atu take o nga maori ki nga whenua katoa e fakoto ana i waenganui o nga rohe o te mahi e piri ana ki taua whakaaetanga, i runga i te tukunga atu i nga whakataunga a taua Kooti. E marama ana kia maua i runga i nga kupu whakaatu mai kia maua.

1. Kihai i mohio nga Maori whaitake ki taua tiiti, ki te tikanga o taua mea, ki te take ranei o taua tukunga ki te Kooti.

2. Kahore i tu he kaikorero mo ratou kaore hoki i whakarongona to ratou reo i te aroaro o te Kooti, i pa nei hoki ratou ki taua whakaaetanga.

3. Mehemea i mohio ratou e tukua ana te tino putake korero mo taua pukapuka whakaaetanga ki te aroaro o tetahi Kooti e whaimana ana i raro i te Ture Whenua Maori, i huaina ra i te pukapuka whakaae kia "whakawakia nga take me nga paanga ki Ngaitahu Poraka, ki te whakahau hoki i etahi huarahi tino whakaoti i nga tikanga o taua pukapuka, i runga i te whakaaro a te Kooti, kua wehewehea ranei e te Kooti nga paanga o te hunga e whaitake ana," ki to maua mahara, mehemea i mohio aua Maori ka peratia, kua tukua mai e ratou etahi putake kia whiriwhiria e te Kooti a i runga i taua whiriwhiringa kua rereke pea te whakataunga a te Kooti—i roto i era, kua korerotia pea nga rohe o te Poraka, kahore nei i marama te whakarite i roto i te pukapuka hoko, e rite tonu nei nga kupu a nga Maori i pataia e maua, e ki nei ratou kihai ratou i mohio ki te urunga o Kaitorete, me nga whenua hoki i tua atu o te rohe timata atu i Maungatere ki Maungaataua, tetahi o nga rohe o te hoko a Haimona. Kahore i korerotia enei putake; a i runga hoki i te whakaritenga o te nuinga o nga whenua kia tukua hei whakaae i nga kupu whakaae mo etahi atu rahui, e whakaatu mai ana ano te Kooti, i haere tonu te Kooti i runga i te whakamaramatanga a nga kaikorero a te Karauna mo nga tikanga o taua whakaaetanga.

E kite ana hoki maua i roto i nga korero a te Kai-whakawa ki to maua aroaro, me tana ripota mo te pitihana a Ngaitahu 1876, kua rereke i reira tana whakaaro mo tana kupu i ki ra ia, e nui ana te tahi te kau ma wha eka mo ia tangata mo ia tangata.

Mehemea i ata mohio nga Maori whaitake ki te Ngaitahu Poraka, ki to ratou tunga i runga i te tukunga o te pukapuka ki te Kooti Whakawa whenua Maori, e huaina nei ko te pukapuka hoko a Te Keepa i runga i te ki he pukapuka whakaae, a e taea ana hoki e ratou te tuku mai ki te aroaro o te Kooti nga mea katoa e pa ana ki nga hoko e tautohetia ana e ratou ko te Karauna; mehemea ranei i ata whakaa-kona ratou, i tu ranei he kai-whakahaere ma ratou, e whakaaro ana mana kua ata whiriwhiria mariretia e te Kooti, etahi ritenga i tika kia whakaarohia kihai nei i mahia. E tohu atu ana maua ki nga whaikorero a Te Penetana, Tumauaki o nga Kaiwhakawa raua ko Ariki Make hei tautoko i enei kupu a maua.

Ko te mahi kimikimi i te nuinga o te mate i pa ki nga Maori whaitake ki aua whenua, i runga i teroa haere o te whakakututurutanga o nga kupu whakaae kia ratou, i tukua atu ai e ratou aua whenua ki te ringa o te pakeha tiaki ai (koia nei hoki ta ratou whakaaro mo taua mahi).

E kore e taea inaiane i te whakarite ki te utu, nga mea kaore nei i mahia kaore hoki i whakaotia i mua. Engari ka taea te whakatika ano; a ka taea hoki te whakahaere tika a muri ake nei i te tiaki i whakaaetate ra otira kaore nei i mahia tikatia i mua.

Kua whakaaturia atu nei e mana kia koe e te Kawana, etahi o nga korero mo to maua whakaaro i runga i ta maua whiriwhiringa i nga mea i whakaatutia mai kia maua mo enei putake—e whakamaia ana maua inaiane i te tuku atu i etahi huarahi e ea ai nga hiahiatanga o te ture, me nga mea tika kia whakaaetia i runga i nga ritenga o te tiriti i tuhia nei kia Ngaitahu i runga i ta ratou tukunga mai i nga whenua i roto i nga Poraka o Otakou me Ngaitahu.

E whakaaro ana maua me timata he kaute moni ma te Kawanatanga raua ko Ngaitahu; Ko nga mea tika kia tuhia ki tetahi taha ko te tahi pauna i roto i te tahi te-kau pauna o nga moni i riro mai i te Kawanatanga i runga i nga hoko mo nga whenua i roto i aua Poraka e rua. Na ko nga mea hei tuhinga ki tetahi taha ko enei ara—1. Te nui i runga i te utu o nga Rahui katoa i whakaritea mo aua Maori i roto i aua Poraka, kei a ratou nei aua wahi i naiane. 2. Nga moni katoa i utua e te Kawanatanga hei oranga mo Ngaitahu mo etahi atu iwi ranei e pa ana ki aua whenua, apiti atu ki nga moni katoa kua utua nei mo nga whenua i roto i nga rohe o aua Poraka o Ngaitahu me Otakou, i muri mai i era utunga whakahuatia ra i roto i te pukapuka tuku, ko era nga moni utu mo era. Ko te toenga o aua moni me mau tonu hei nama, a me utu nga hua tika o aua moni toenga, hei mahi aroha atu ki nga Maori whaitake ki aua whenua, i runga i nga huarahi e kitea ana te tika i ia wa i ia wa; ara penei. 1. i runga i te tuku rongoa whakaaro mo ratou; (2) i runga hoki i te hanga me te tautoko i nga kura; (3) i runga hoki i te hoko whenua i nga takiwa e kitea ana he iti rawa nga rahui kua whakaritea nei, a mo nga maori hoki kihai nei i uru ki etahi o enei rahui; (4) i runga hoki i te whakarite penihana mo etahi, hei aroha atu hoki ki nga turoro me nga rawakore; hei whakahaere hoki i nga kupu i puta i mua mo te atawhai me te tiaki pai.

E whakaatu ana maua i enei whakaaro a maua i te mea hoki kua kore e taea inaiane i te whakakututuru i nga kupu whakaae me nga tikanga o nga tiriti kua huaina ake nei. E kitea ana hoki i roto i nga kupu whakaatu mai kia maua, kua karaatitia ki nga pakeha, nga whenua i kapea nei ki waho e nga tikanga o te pukapuka hoko o Ngaitahu; i whakaaetia hoki etahi rahui kaore ano nei kia whakakututuru; tetahi ko nga wahi kauru, me nga pa tuna, me etahi atu oranga i uru ki raro i tenei kupu "Mahinga kai," kia kaua e pokanoatia, kua takahia katoatia inaiane. He maha atu nga tikanga o taua whakariteritenga kua kore e whakaarohia inaiane.

Kua kore rawa e taea te whakahoki atu. Ko te whakariterite anake i te utu te mea e toe ana hei whakatika i taua mea, a e whakaaro ana maua ko tenei e whakaaturia atu nei e maua te huarahi marama, me te huarahi tika.

AKAROA.

E whakaaro ana hoki maua tera e taea te whakahaere te Akaroa Poraka i raro ano i te huarahi kua tohutohua atu nei mo nga Poraka o Ngaitahu me Otakou. I roto i nga pukapuka i tuhia i runga i te Hoko a Komihana Matara i Poti Kupa me Poti Riwi i kiia e te Kawanatanga i uru ano ki roto ki te Hoko a Te Kepa. E whakahau ana nga kupu a Kawana Ea, i tuhia ra e ia ki runga ki te pukapuka whakaae ki a Te Matara kia whakaarohia peneitia, ara me waiho hei rahui mo nga Maori nga wahi katoa o Akaroa e hiahiaatia ana e te Niu Tireni Kamupane, kia whakahokia a muri i runga i te utu whakarite; a e tukua atu ana ki te Kuini te mana mo nga whenua i runga i nga hokonga kua oti ra te whakarite, ko enei whenua i kapea atu ki waho o tenei tikanga, ara ko nga ereme a te Kamupene Wiwi me nga rahui i whakaritea mo ratou mo nga Maori. No reira ka tika

kia whakatakotoria ki te taha Kawanatanga nga moni i utua mo Akaroa me etahi atu poraka i reira natemea i utua hei oranga mo Ngaitahu, ma tenei e whakaiti nga moni i kiia ra me waiho hei nama. E kitea ana i roto i nga pukapuka whakaatu, mo te Poraka o Akaroa, he maha nga tangata whaitake e ngaro ana i te hokonga a te Hamaritana, a kua hoki ano i muri mai nei, kei te noho mate i te kore whare me te kore kainga, a kaore hoki e tukua ana kia uru ki nga rahui, kaore hoki i tango i nga moni o te hoko. I hiahia ano a Hoani Papita kia whakaritea tetahi taha nui o te Rahui i Akaroa hei oranga mo nga tangata i ngaro, otira kaore i taea e ia.

MURIHIKU

Ki ta maua titiro e araia ana e nga kupu o te tiiti mo Murihiku, te tikanga e whakaaro nei maua e tika ana kia pa ki era atu rahui. I runga i tenei i tukua atu tenei ki te Karauna, i te mea kua hinga noatu te Kamupane, a kahore i hokona ki taua Kamupane.

Kei te kitea ano hoki, i puta ano he kupu mo nga kura me nga hohipera me etahi atu oranga hei whakapatipati i nga kai-hoko kia tukua ai to ratou whenua; a e rua ano hoki nga rahui i whakaaetia, ara i Waimatuku me Piopiotahi, kahore ano nei kia whakatuturutia. Kaore i ata oti ta maua whiri-whiri i nga take o te hoko o tenei poraka, no reira ka tohu kau atu maua ki nga pukapuka whakaatu-me nga tino ripota e rua a Henare Karaka ki te Hekeretari o te Koroni i te 29 me te 30 o Hepetema 1864, me tetahi kupu i tuhia e te Pokiha ki runga ki aua ripota, i te takiwa pea e tu ana ia hei Minita no te taha Maori; me tetahi tino kupu a Te Roretana Hekeretari mo te Tari Maori, o te 14 Tihema 1865. E tukua tahitia atu nei e maua etahi pukapuka ki te Minita mo te taha Maori, hei whakaatu ki a koe e Te Kawana i nga tikanga o te mahi i tukua mai kia maua i raro i te mana o to maua Komihana, i mahia nei e maua nga mea i taea.

E inoi atu ana maua ki a koe e Te Kawana kia ata whakaarohia mai e koe te tikanga i tukua atu ai tenei ahua ripota a maua i runga i ta maua whakamoemiti atu. Kua ata tuhia atu nei i raro i o maua ringa me o maua hiiri i tenei te 31 o nga ra o Hanuere 1881.

TE NEANA.

TE METE.

Nga Komihana.

I taia i runga i te Mana o te Kawanatanga o Niu Tireni e GEORGE DIDSBUY, Kai-ta o te Kawanatanga, Poneke.

